

NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS TEMA HALINOS DIDŽIULYTĖS-MOŠINSKIENĖS LAIŠKUOSE RAŠYTOJAMS ANYKŠTĖNAMAMS

AUDRONĖ BEREZAUSKIENĖ

Anykščių rajono savivaldybės Liudvikos ir
Stanislovo Didžiulių viešoji biblioteka
Vyskupo skveras 1, LT-29145 Anykščiai, Lietuva
El. paštas audrone.berezauskiene@gmail.com

Publikacijos tikslas – išanalizuoti išeivijoje gyvenusios lietuvių kultūros ir visuomenės veikėjos, rašytojos, pedagogės Halinos Didžiulytės-Mošinskienės (1911–2004) laiškus, rašytus Anykščių krašto rašytojams Milda Telksnytei-Račkaitienei ir Vygandui Račkaičiui. Šie laišakai saugomi Anykščių rajono savivaldybės Liudvikos ir Stanislovo Didžiulių viešojoje bibliotekoje Krašto dokumentų ir kraštotyros skyriuje.

Remiantis analizės, sintezės ir apibendrinimo metodais atskleisti laiškų savininkės ryšiai su minėtais Anykščių krašto rašytojais, išnagrinėtas laiškų turinys, juose gvildenta 1918–1940 m. laikotarpio Nepriklausomos Lietuvos tema, parodyti reikšmingi laiškų autorės darbai, skirti tėvynei Lietuvai, apibūdinta tautietės visuomeninė veikla puoselėjant lietuviybę ir tautiškumo išsaugojimą išeivijoje.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: laišakai, išeivija, Nepriklausoma Lietuva, istorija, atsiminimai, komunikacija, emigracija, Halina Didžiulytė-Mošinskienė, Milda Telksnytė, Vygandas Račkaitis.

2015 metais tyrinėjant Halinos Didžiulytės-Mošinskienės (1911–2004) ir jos vyro Algirdo Mošinskio (1905–1991) asmeninę biblioteką, atsirado galimybė susipažinti su iki tol mažai kam žinomu jų epistoliniu palikimu. Pirmosios lietuvių rašytojos beletristės

moters Liudvikos Didžiulienės-Žmonos ir lietuviškos spaudos platintojo, bibliofilo Stanislovo Didžiulio anūkės H. Mošinskienės laišku tyrinėjimas padėjo ne tik išsiaiškinti asmeninės bibliotekos kaupimo ir saugojimo aplinkybes bei skaitymo ypatumus, bet ir iš arčiau pažinti unikalią asmenybę – pedagogę, rašytoją, lietuvybės išėivijoje puoselėtoją.

H. Mošinskienės korespondencija sudaro nemažą jos kultūrinio palikimo dalį Lietuvoje. Apie 200 jai rašytų laiškų yra išlikę Anykščių Antano Baranausko ir Antano Vienuolio-Žukausko memorialiniame muziejuje (VŽM), kuriame saugomi ir kiti jos rankraščiai. Apie 100 H. Mošinskienės laiškų saugo jos sesuo Irena Didžiulytė-Jurevičienė, gyvenanti Panevėžyje. Šio tyrimo objektas – autorės laišakai, rašyti anykštėnams rašytojams Mildai Telksnytei-Račkaitienei ir Vygandui Račkaičiui. Adresatai juos perdavė Anykščių rajono savivaldybės Liudvikos ir Stanislovo Didžiulių viešosios bibliotekos Krašto dokumentų ir kraštotyros skyriui.

Šios apžvalgos tikslas – remiantis analizės, sintezės ir apibendrinimo metodais atskleisti laiškų savininkės ryšius su minėtais Anykščių krašto rašytojais, išnagrinėti laiškų turinį, juose gvildentą 1918–1940 m. laikotarpio Nepriklausomos Lietuvos temą, parodyti laiškų autorės reikšmingus darbus, skirtus tėvynei Lietuvai, apibūdinti tautietės visuomeninę veiklą puoselėjant lietuvybę ir tautiškumą išėivijoje.

H. Mošinskienės laiškų tyrimo rezultatai gali būti aktualūs naujosios kartos emigrantams ir visiems besidomintiems Lietuvos istorija. Tema aktuali ir todėl, kad ateinančiais 2018 metais minėsime Lietuvos Respublikos šimtmečio jubiliejų.

BENDROJI LAIŠKŲ APŽVALGA

Anykščių viešojoje bibliotekoje saugomi išėivės H. Didžiulytės-Mošinskienės laišakai, kuriuos 2010 m. sausio 19 d. Kraštotyros ir leidybos skyriui perdavė rašytojas V. Račkaitis. Rankraščių fonde (F. 2) saugomi 23 laišakai, rašyti 1990–2001 m. laikotarpiu: 1990 m. – keturi laišakai; 1993 m. – vienas; 1994 m. – šeši; 1995 m. – du; 1996 m. – penki; 1997 m. – du; 1998 m. – vienas; 2001 m. – du. Adresatų teigimu, korespondencijos pradžia buvo 1989 metai¹. Ne visi laišakai išliko. Neišsaugoti pirmųjų susiraši-

¹ TELKSNYTĖ, Milda. *Prisiminimai apie Haliną Didžiulytę-Mošinskię* [rankraštis], 2016. Anykščių viešoji biblioteka, Krašto dokumentų ir kraštotyros skyrius (toliau – AVB KDKS), rankraštynas, f. 2. 1 lapas.

nėjimo metų laišakai, nepavyko surasti 1991 m., 1992 m., 1999 m. ir 2000 m. korespondencijos. Neaišku, ar tais metais H. Mošinskienė nerašė, ar tiesiog laišakai neišsaugoti. Iš laiškų autorės sesers I. Didžiulytės Jurevičienės susirašinėjimo su Račkaičiais pavyko išsiaiškinti, kad paskutiniais savo gyvenimo metais (2002–2004) ji jau niekam laiškų neberašė.

Anyškčių viešojoje bibliotekoje dalis H. Mošinskienės saugomų laiškų yra išlikę su vokais, ant kurių pašto antspaudai rodo, kada laiškas išsiųstas ir kada jis pasiekė gavėjus. Pačiuose laiškuose nurodytos datos, kada jie parašyti, tačiau ne visada sutampa su išsiuntimo data. Peržiūrėjus ant vokų pašto antspauduose nurodytas datas, galima teigti, kad laišakai iš Brazilijos į Anyškčius keliavo nuo penkių iki septynių dienų. Pavyzdžiui, 1994 m. liepos 24 d. parašytas laiškas iš San Paulo į Anyškčius atkeliavo liepos 29 d., o 1996 m. rugpjūčio 23 d. išsiųstas siuntėjos laiškas adresatus pasiekė rugpjūčio 29 d. (pačiame laiške nurodyta, kad jis parašytas rugpjūčio 21 d.). Iš visų išsiskiria vienas laiškas, anykštėnus pasiekęs ne paštu, o perduotas per kito žmogaus rankas. Ant mėlynos spalvos mažesnio nei įprasto formato voko užrašyta: *Mildai ir Vygandui Račkaičiams (į rankas) per malonę. – Halina Mošinskienė Didžiulytė iš Brazilijos S. Paulo* ir užklijuotas lipdukas su užrašu „Confidencial“ (*Slaptas*). Ant voko nėra datos, neužrašyta, per kokio žmogaus malonę jis perduodamas, tačiau laiške aiškiai nurodyta Vytauto Balčiūno pavardė. Minėtame laiške H. Mošinskienė rašo, kad perduoda „50 žaliukų“ (dolerių – A. B.), iš kurių 10 prašo perduoti Domutei, t. y. Domicelai Petniūnaitei – buvusiai Didžiulių memorialinio muziejaus prižiūrėtojai. Iš H. Mošinskienės ir jos vyro A. Mošinskio asmeninės bibliotekos tyrinėjimų žinoma, kad V. Balčiūnas, per kurio malonę perduotas laiškas, rūpinosi ir Halinos ir Algirdo Mošinskių knygų pergabenimu iš Brazilijos į Lietuvą.

Visi laišakai parašyti ranka, aiškiai įskaitoma rašysena, juose mintis reiškiama lengvai ir suprantamai. Vienintelis 1995 m. rugsėjo 14 d. laiškas yra spausdintas mašinėle. Laiške įdėtas sąrašas rankraščių, kurie, laiško autorės teigimu, buvo perduoti Anyškčių A. Barausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialiniam muziejui (VŽM). Prie sąrašo prirašyti H. Mošinskienės komentarai, iš kurių matyti, kad toli nuo Tėvynės gyvenanti lietuvė tikėjosi, jog rankraščiai padės anykštėnams sužinoti daugiau apie jos gyvenimą

išėivijoje. Ji užsiminė, kad būdamas dar gyvas jos vyras A. Mošinskis ragino žmoną išleisti prisiminimų knygą, *bet jai neužtekę išvermės, visą laiką išblaškytai tarp namų kasdienybės ir lietuvių visuomeninės veiklos*².

Išsiaiškinus H. Mošinskienės rašybai būdingus ypatumus, laiškus skaityti nebuvo sunku. Dauguma jos rašytų laiškų yra labai tvarkingi, raštas aiškiai įskaitomas. Iš 23 tyrinėjamų laiškų 15-oje yra rašyta apie Nepriklausomą Lietuvą.

LAIŠKŲ AUTORĖ IR ADRESATAI

H. Didžiulytė gimė 1911 m. vasario 19 d. Kanske, Krasnojarsko krašte (Rusija). 1918 m. grįžo į Lietuvą, gyveno senelių L. ir S. Didžiulių namuose Griežionėlėse (Anykščių r.). 1920 m. persikėlė gyventi į Panevėžį, mokėsi ir baigė Panevėžio gimnaziją, studijavo Kauno Vytauto Didžiojo universitete ir po studijų nuo 1937 m. dirbo Panevėžio mergaičių gimnazijoje. Ištėkėjusi už architekto, bibliofilo Algirdo Mošinskio, gyveno Kaune. Karo metais (1942–1944 m.) savo bute H. Mošinskienė nuo vokiečių okupacinės valdžios teroro slėpė žydus. Praėjus 40 metų po grėsmingų įvykių (1982 m.), žydų gelbėtojai Izraelyje buvo suteiktas Pasaulio tautų teisuolės vardas³.

1944 m. H. Mošinskienė su vyru buvo priversti pasitraukti iš Lietuvos. Iš pradžių jie gyveno Austrijoje, 1947 m. išvyko į Braziliją ir ten praleido visą likusį gyvenimą. Sovietiniu laikotarpiu Lietuvoje mažai kam žinoma dramaturgė, prozininkė, spaudos bendradarbė, vertėja H. Mošinskienė išėivijoje buvo viena iš aktyviausių lietuvių puoselėtojų, kultūros veikėjų. Brazilijoje ji dirbo San Paulo lietuviškoje mokykloje, vedė radijo valandėles lietuviams, vadovavo literatų būreliui, bendradarbiavo leidiniuose „Mūsų Lietuva“, „Tėviškės žiburiai“. Spaudoje ji paskelbė daugiau kaip penkias dešimtis publikacijų įvairiomis išėivijos lietuviams aktualiomis temomis. Ypač daug dėmesio skyrė 1918–1940 m. Nepriklausomos Lietuvos laikotar-

² MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulus, 1995, rugsėjo 14 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.

³ Halina MOŠINSKIENĖ. Iš *Anykštėnų biografijų žinynas* [interaktyvus]. Anykščiai [žiūrėta 2017 m. vasario 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=253>>.

piui. Literatė išleido scenos vaizdelių knygą *Baltosios lelijos riteris* (1959) ir apsakymų rinkinį *Ošiančios pušys* (1968).

Sovietiniais metais Lietuvoje H. Mošinskienė buvo smerkiama už antisovietinę veiklą užsienyje⁴. Gyvendama Brazilijoje išėivė susirašinėjo su Anykščių krašto rašytojais M. Telksnyte-Račkaitiene ir V. Račkaičiu. Jie buvo susirašinėjimo iniciatoriai. Račkaičiai rinko medžiagą apie H. Mošinskienės senelę – pirmąją lietuvių moterį beletristę, švietėją, knygnešių globėją Liudviką Didžiulienę, rengė jos *Raštų* dvitomį ir planavo išleisti biografinę knygą apie ją. Pagrindinis anykštėnų tikslas buvo gauti daugiau informacijos, surinkti artimųjų žmonių prisiminimus apie L. Didžiulienę. Rašytojų Račkaičių teigimu, vyriausioji L. Didžiulienės anūkė H. Mošinskienė daugiau nei kiti prisiminė ir turėjo ką papasakoti apie savo močiutę. Jos prisiminimus žurnalistai paskelbė Anykščių krašto laikraštyje „Anykšta“ bei almanache „Anykščiai. Krašto kultūros istorijos puslapiai“. Remdamiesi anūkės atsiųsta medžiaga, įvairiais archyviniais dokumentais, straipsniais spaudoje M. Telksnytė ir V. Račkaitis išleido L. Didžiulienės-Žmonos *Raštų* du tomus (1996 m., 1998 m.) ir biografinę apybraižų knygą apie ją *Kaip lašas mariose...* (2004 m.).

Anykštėnų tvirtinimu, susirašinėdami su H. Mošinskiene, jie jautė jos asmenybės šviesą, meilę paliktai Tėvynei. Laiškų autorė nuolat svajojo pamatyti savo šalį ir jos svajonė išsipildė 1992 metų vasarą. Po daugelio metų atvyko į Lietuvą, aplankė atsiminimuose daug kartų regėtą, bet nepasiekiamą senelių sodybą Griežionėlėse. M. Telksnytė ir V. Račkaitis savo prisiminimuose apie H. Didžiulytę-Mošinskienę rašė: *Žilaplaukė, aukšta, kilnių veido bruožų, vaikių akių elegantiška moteris. Tokią mes ją ir įsivaizdavome. Prieš įžengdama į muziejumi tapusį Griežionėlių namą Halina atsiklaupė ir pabučiavo laiptų akmenį. Tasai suklupusios, tėviškės pasiilgusios, svetur daug metų praleidusios moteriškės vaizdas visada iškyla mums prieš akis, kai prisimename mielą ir šviesią Didžiulių anūkę Haliną*⁵.

⁴ Ten pat.

⁵ TELKSNYTĖ, Milda. *Prisiminimai apie Haliną Didžiulytę-Mošinskienę* [rankraštis], 2016. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.

Anykštėnų rašytojų susirašinėjimas su H. Mošinskiene prasidėjęs 1989 m. tęsėsi iki 2001 metų. Jau susirašinėjimo pradžioje H. Mošinskienė dėkojo anykštėnams, kad šie domisi jos giminės istorija. *Esu laiminga, kad Jūsų dėka, dabar man liko aišku, kur link nukreipti savo gyvenimo „memorialą“.* *Turiu aibę prirašiusi sąsiuvinių! Kadangi domitės Didžiuliais, jau nelaukdama čia pat siunčiu Jums trūkstančių atsiminimų <...>, – 1990 m. kovo 16 d. laiške rašė Mošinskienė⁶. Tų pačių metų lapkričio mėnesį savo laiške neslėpė džiaugsmo, gavusi žinią, kad Anykščių krašto laikraštyje paskelbti jos prisiminimai: *Gavusi jau spalio m. pradžioje „Anykštos“ š. m. 71–72 nr. apstulbau radusi savo vardą pirmą kartą viešai paskelbtą Lietuvos spaudoje <...> abejoju, kad mano kuklūs prisiminimai būtų įdomūs ir įvertinami <...> Bet – įsigilinus į jų turinį esmėje, rasis kiekvienam noras savo praeities išgyvenimus užfiksuoti – dienoraščių ar memuarų pobūdžiu, tokiu būdu telksis medžiaga mūsų tautos istorijai – Lietuvių tautos Baltijos pamaruios, po visų sunkiausių išgyvenimų 50-mečio vergijoje. Tai yra labai svarbu ir būtina⁷.* Toliau laiške H. Mošinskienė aptarė išleistas Lietuvos istorijos knygas, kuriose pasigedo išsamesnio Nepriklausomos Lietuvos 1918–1940 metų vaizdavimo. Pasak jos, tarpukariu V. D. Sruogienė ir A. Šapokos išleista *Lietuvos istorija* tebuvo tik konspektas⁸. Didžiulių anūkė sielojosi, kad išeivijoje gyvenantys lietuviai labai mažai rašo ta tema⁹. Tautietė prisipažino, kad tik išvykusi iš Lietuvos viešai ir atvirai pradėjo kalbėti apie gyvenimą nepri-*

⁶ MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 1990, kovo 16 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.

⁷ MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 1990, lapkričio 7 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 3 lap.

⁸ *Mūsų praeitis jums lietuviams Lietuvoje, tėra tik senelės „pasakas“... O tikrumoje, tai yra svarbiausias „memorialas“ mūsų tautos gyvasties tęstinume, dėl kurio mes ir dabar dar keliami balsą, per pasaulį plačiai nuskambėjusį šiais 1990 metais visų kontinentų, Žmonijoje: – Laisvė – Lietuvai! Žr. ten pat.*

⁹ *Publicistikoje vien priekaištų priekaištai dabarčiai, bet niekas iki šiol net istoriniai nėra perdavęs „Nepriklausomą Lietuvą“ kasdienybėje per tuos laisvus 22 metus, kurioje brendo jaunoji karta po I-jo pasaulinio karo laisvėje. – Juk toji epocha buvo nuostabi, taip turtinga ir pilna entuziazmo visos inteligentijos. Tėvai išgalį siuntė savo vaikus užsienin kalbų pramokti, mokyklose buvo dėstomos Vakarų Europos k[albų] pamokos. Jaunimas nebesitenkino vien Kauno Valst. Universitetu, ieškojo kelių Vakarų kultūros baruose!... Deja – jie visi tyli, arba tik skriaudą keldami, užmiršę praeities gražiausią akimirka! Žr. ten pat.*

klausomoje Lietuvoje: *Tik tėvynę praradusi prabilau rašytu žodžiu, viešumai iševijos lietuvių spaudoje <...>*¹⁰

1990 m. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Brazilijoje gyvenanti tautietė turėjo galimybę aplankyti savo Tėvynę. Jos svajonė išsipildė 1992 m. vasarą. 1996 m. birželio 3 d. laiške ji prisiminė savo kelionę į Lietuvą: *Jau ketveri metai liko praeityje mūsų susipažinimo Griezionėlėse. Nei pati tuo netikiu. Dar vis grįžta tas prieraišumo jausmas, tai ilgesys mielių veidų, gero žodžio, to tikro lietuviško anykštietiško nuoširdumo, taip sunkiai sutinkamo svetur...*¹¹ H. Mošinskienė laiškuose džiaugėsi, kad išsaugojo lietuvių kalbą savo šeimoje bendraudama su vaikais, o po dukros viešnagės Lietuvoje rašė: *Dukra sugrįžo su ypatingais įspūdžiais iš Lietuvos – pasijuto esanti lietuvė. Ten yra mano šaknys“ – pasakė. Man tai yra tikrai džiugu. Apie tai parašysiu plačiau jums į spaudą*¹². Viename laiške parašiusi, kad laukia delegacijos iš Lietuvos ir tam labai ruošiasi, kitame kraštietė jau pasakojo Račkaičiams apie Lietuvos Respublikos Prezidento Algirdo Brazausko apsilankymą San Paulė ir jo susitikimą su iševijoje gyvenančiais lietuviais. *Dabar turiu skubiai paruošti straipsnius lietuvių iševijos spaudai*, – rašė ji 1996 m. kovo 26 d. laiške anykštėnams¹³. Rašytoja buvo neabejinga tam, kas vyko iševijoje, nuolat sekė spaudą ir domėjosi gyvenimu Lietuvoje. Laiškuose ji dėkojo Račkaičiams už siunčiamus laikraščius, žurnalus ir knygas, kurie padėjo jai neatitrūkti nuo gyvenimo Tėvynėje. Beveik kiekviename laiške H. Mošinskienė grėžėsi į praeitį, mėgindama nusakyti savo ryšio su Lietuva svarbą: *Lietuvos esu pasiilgusi <...> Begaliniai man brangūs mūsų senelės Liudvikos Didžiulienės raštai! Brangus kiekvienas žodis iš Lietuvos!*¹⁴

Išskirtinis iševės lietuvių laiškų ypatumas – nuolatinis kalbėjimas apie Lietuvą, rūpestis dėl 1918–1940 m. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpio išsamesnio aprašymo spaudoje ir knygoje. Savo laiškuose pabrėgdavo žodžius, į kuriuos norėjo atkreipti dėmesį. Ir tie žodžiai dažniausiai buvo: Lietuva, Lietuvių tauta, Laisvė Lietuvai, Nepriklausoma Lietuva.

¹⁰ MOŠINSKIENĖ. San Paulas, 1990, kovo 16 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.

¹¹ MOŠINSKIENĖ. San Paulas, 1996, birželio 3 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 3 lap.

¹² MOŠINSKIENĖ. San Paulas, 1996, sausio 25 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.

¹³ MOŠINSKIENĖ. San Paulas, 1996, kovo 26 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.

¹⁴ MOŠINSKIENĖ. San Paulas, 2001, lapkričio 10 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 2 lap.

Anykščių krašto rašytojai domėjosi išeivijoje gyvenančios tautietės kūrybine ir visuomenine veikla, o kartu ir patys jai pasakojo apie Anykščių krašto kultūrinį gyvenimą, nuolat siuntė į Braziliją leidinius: Anykščių krašto kultūros ir istorijos žurnalą „Anykščiai“, jų pačių redaguotą katalikišką laikraštį vaikams „Kregždutė“, Anykščių krašto laikraštį „Anykšta“, savo kūrybos bei kitų anykštėnų autorių knygas. Laiškuose H. Mošinskienė išsakė savo rūpestį dėl Lietuvos ateities, čia likusių artimų žmonių, kalbėjo apie jausmus, išgyvenimus ir tikėjimą, kada nors grįžti į Tėvynę. 1990 m. birželio 7 d. laiške M. Telksnytei ir V. Račkaičiui ji rašė: *Aš įdedu maldoje „Tėve mūsų“ kiekvienose Mišiose pasitikėjimą Jumis į savo tylias maldas, į savo nesugrąžinamą saulėtą praeitį laisvoje Lietuvoje kartodama: „Viešpatie, sugrąžink mums mūsų Tėvynę!..“ Mano tikrai išgyventą Nepriklausomą niekam niekur Lietuvą! Jau mažai Brazilijoje beliko tų patriotų – krenta, kaip „muselės“ mūsų stipriausieji, o prieauglis mišrus. <...> Gal vienintelė šeima išlikusi tų DP (Didžiųjų Patriotų – A. B.) yra Mošinskių, kurių vaikai kalba lietuviškai su tėvais, bet anūkai – sprunka šalin. – Dėl to kraujuoja mano širdis, senos močiutės jau pražilo galvelė¹⁵. Tame pačiame laiške ji svarstė, kam galėtų perduoti savo asmeninę lietuvių literatūros biblioteką, kurioje ir jos archyvas, ir asmeniniai laišakai, susirašinėjimai su žymiais Lietuvos žmonėmis. H. Mošinskienė rašė: *Kartu su biblioteka įduočiau visą savo praeitį Lietuvai – Tėvynei¹⁶.**

Nepavyko surasti 1991–1992 metų korespondencijos. Sunku pasakyti, ar tų metų laišakai pasimetė, ar H. Mošinskienė tiesiog tuo laikotarpiu laiškų nerašė. 1992 m. ji pirmą kartą po emigracijos aplankė Lietuvą ir savo senelių namus, todėl tenka abejoti, kad tokia jausminga ir kūrybinga asmenybė po tiek patirtų įspūdžių nebūtų norėjusi jais pasidalyti laiškuose. 1993 m. ji tik atsiuntė atviruką pavasario švenčių proga. 1994 m., gavusi M. Telksnytės ir V. Račkaičio sveikinimą ir žurnalą „Anykščiai“ (nr. 5), gegužės 15 d. ji jau atsiuntė anykštėnams dviejų puslapių laišką, kuriame džiaugėsi jai nusiųstame žurnale išspausdintais straipsniais apie vyskupą Antaną Baranauską, jos senelę L. Didžiulienę. Ji taip pat pasidalijo prisiminimais apie literatūros

¹⁵ MOŠINSKIENĖ. San Paulus, 1990, birželio 7 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 2 lap.

¹⁶ Ten pat.

tyrinėtoją Rapolą Šaltenį, su kuriuo jai teko mokytis gimnazijoje, gyrė jo rašymo stilių, pasakė savo nuomonę apie anykštėnų kultūrinę veiklą¹⁷.

1994 m. H. Mošinskienė anykštėnams parašė šešis laiškus. Viename iš jų ji guodėsi, kad gyvendama svetur jautėsi neįvertinta: *Buvau šešėlyje, nors teko gerokai atiduoti laiko ir pastangų lietuviybės išlaikymui nuo 1953–1991 m., dėmesys visas į Lietuvą nukreiptas ir ieškau kur tik gaunu iš ten spaudos, be to dar siunčia man „Tėviškės žiburius“ iš Kanados, ten jie daug žinių duoda*¹⁸. Ne viename laiške ji kartojė, kad nenori varginti anykštėnų savo asmeninių sentimentų srautu. Su asmeniniu gyvenimu buvo susiję tik jos prisiminimai apie vaikystę, praleistą Lietuvoje, gyvenimą Griežionėlėse (Anykščių r.) pas močiutę L. Didžiulienę.

1995 m. rugsėjo 14 d. anykštėnų pasiekė laiškas kartu su H. Mošinskienės išspausdintu jos į Lietuvą išsiųstų rankraščių sąrašu bei komentarais: *Tikiuosi, kad tų rankraščių ir tarpais pasitaikančių laiškų artimiesiems rasite ši bei tą, kas nušviestų lietuvių gyvenimą per 50 metų išėivijoje*¹⁹. Kitame laiške kraštietė atsiprašė, kad ilgai neatsiliepė į laiškus, tarsi pasiteisindama, kad praėję metai niekuo neišsiskyrė iš kitų. Kadangi ji turėjusi nemalonių asmeninių staigmenų, tai nenorėjusi tuo dalytis. H. Mošinskienei daugiau rūpėjo pasakoti apie visuomeninę, pedagoginę ir kūrybinę veiklą, o ne apie asmeninį gyvenimą. Apie savo kūrybinius sumanymus ir rengiamus straipsnius spaudai ji nuolat rašė laiškuose²⁰. Kiekviename laiške – mintys apie Lietuvą, meilę tėvynei. *O, mano Lietuva! Girdžiu tavo šauksmą rinkdama atsiminimų skeveldras... <...> Atleiskite man, kad vis uždelsiu su atsakymu į Jūsų taip lau-*

¹⁷ Laiške ji negailėjo pagiriamųjų žodžių anykštėnams: *Tikrai stebiuosi Anykštėnų gajumu ir gyva veikla. Bravo, bravisimo! Juk ten pas Jus viskas „verda“ – kiek visokių parengimų, tikrai vertingų ir kultūrinių. <...> Labai gražiai pagerbėte mūsų mielą dainių Vysk. A. Baranauską, pastatę jam paminklą Anykščiuose. Skaitydama jo „Giesmininkas ir Lietuva“ – daugelyje vietų randu, kad šių dienų padėtis tėvyneje yra panaši anieks laikams. Daug dar norėčiau papasakoti Jums apie savo planus, bet palieku kt. (kitam – A. B.) kartui, nes nenoriu trukdyti Jums brangaus Laiko. – Tik sapnuose girdžiu vieversį virš Griežionėlių ir jaučiu pavasario aromatų svaigulį! Bučiuoju stipriai Judu – Jūsų Halina. Žr. MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygdanui Račkaičiams*. San Paulas, 1994, gegužės 15 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 2 lap.*

¹⁸ MOŠINSKIENĖ. San Paulas, 1994, liepos 24 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.

¹⁹ MOŠINSKIENĖ. San Paulas, 1995, rugsėjo 14 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.

²⁰ *Yra keletas apysakų, kurias vis ruošiausi paruošti spaudai, bet taip ir nesusipėjau. Man daug kliudė „visuomeninės pareigos“, kurioms buvau tikrai atsidavusi, nes negalėjau nurimti matydama, kaip lengvai ateiviai lietuviai pasiduoda nutautėjimui. Pajėgiau. Visus gyvenimo metus atidaviau dirbdama mokykloje privačiai ir spaudoje Lietuvių išėivijos, ir platinome lietuviškas knygas. Žr. MOŠINSKIENĖ. San Paulas, 1996, sausio 25 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.*

kiamus laiškus ir spaudą. Iš tikrųjų nepaspėju visur, man dienos per trumpos. – Dabar jau galvoju, kaip pasiruošti su mūsų tautiečiais sutikti Lietuvos Respublikos Prezidentą Jo Ekselenciją su dukra ir visa svita²¹, – rašė 1996 m. kovo 12 d. Po poros savaitių H. Mošinskienė jau suskubo pasidžiaugti San Paule (Brazilija) viešėjusia Lietuvos delegacija: *Kovo 14 d. turėjome iškilmingą sekmadienį, Lietuvos Respublikos Prezidentui Algirdui Brazauskui su palyda aplankius lietuvius S. Paulyje. Nuoširdžiai sutikome ir nuoširdžiai išsikalbėjome. Dabar turiu skubiai paruošti straipsnius lietuvių išeivijos spaudai*²². Laiške ji dėkojo brangiems Tėvynainiams už atsiųstus laikraštį „Žiburys“ ir žurnalą „Anykščiai“ ir, žinoma, už bičiulystę, šilumą, kurios, pasak jos, jai taip trūko svetur.

1996 m. anykštėnai sulaukė penkių laiškų iš Brazilijos. Birželio mėnesį trijų puslapių laiške H. Mošinskienė pasakojo apie Elenos Karosaitės-Gimbutienės knygą *Atostogos Šlavėnuose*, prisiminė dalyvavimą Anulės Mašiotaitės vestuvėse su ministru Juozu Urbšiu, prisipažino, kad prieš daug metų parašė prisiminimus apie dėdę Vytautą Didžiulį ir dabar juos siunčia į Anykščius. Domėjosi, ar jos atsiminimai apie tėvelį Antaną Didžiulį, kurio nuopelnai buvo dideli Lietuvos nepriklausomybės laikais, būtų reikalingi anykštėnams. Rašydama ji pabrėžė, kad išeivijoje lietuviškos nuotaikos gaivinamos tik atsilankančiais iš Lietuvos svečiais. Džiaugėsi iš Lietuvos draugų siunčiamais periodiniais leidiniais. Domėjosi, kaip M. Telksnytė ir V. Račkaitis vertina to meto literatūrą Lietuvoje ir norėjo sužinoti jų nuomonę apie tikėtiną, o gal ne, grėsmę iš Rytų.

1997 m. liepos 20 d. laiške ji prisiminė, kad praėjo jau penkeri metai nuo jos viešnagės Lietuvoje ir susitikimo su anykštėnais. *Toji mano viešnagė liko kaip saulėtas ir kartu gaudulingas atsiminimas, dar gaivinamas mielių sesutės Irenos ir kitų draugų laiškų*²³, – rašė Mošinskienė. Akivaizdu, kokie svarbūs jai buvo ir laukiami laišškai iš Lietuvos. Ir ne tik laišškai. Laukdavo lietuviškos spaudos, o nesulaukusi nuolat skaitė žurnalą „Pasaulio Lietuvis“ ir džiaugėsi radusi informacijos apie Pasaulio anykštėnų bendriją ir jos veiklą.

1998 m. prieš pat Šv. Kalėdas Mošinskienė atsiuntė ne tik laišką, atviruką, bet ir įdėjo savo nuotrauką su užrašu: *Kaip būtų smagu vėl kada*

²¹ MOŠINSKIENĖ. San Paulas, 1996, kovo 12 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.

²² MOŠINSKIENĖ. San Paulas, 1996, kovo 26 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.

²³ MOŠINSKIENĖ. San Paulas, 1997, liepos 20 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 2 lap.

nors susitikti!.. Nepraraskime Vilties... Jūsų Halina (savame kampelyje...) 1998 m.²⁴ Po poros metų pertraukos, sulaukusi anykštėnų laiškų ir spaudos, H. Mošinskienė parašė atsakymą: *Mano brangūs tėvynainiai Milda ir Vygandai, esu didžiai sujaudinta gavusi „Anykščius“ Nr. 18! Skaitau kasdienę tarsi maldaknygę ir panašioms nuotaikoms pasiduodu: Lietuvos esu pasiilgusi <...> Begaliniai man brangūs mūsų senelės Liudvikos Didžiulienės raštai! Brangus kiekvienas žodis iš Lietuvos!..*²⁵ Emigrantė nuolat aptarė lietuvių kalbos išsaugojimo išėivijoje klausimą, o paskutiniuose laiškuose pastebimas jos nusivylimas jaunąją lietuvių karta išėivijoje, pabrėžiama, jog stinga lyderių, kurie galėtų vesti kitus lietuvių išsaugojimo keliu Brazilijoje. Būdama garbaus 90 metų amžiaus, H. Mošinskienė laiškuose aiškiai reiškė savo mintis, prisipažino, kad ją vargina *dvikalbė šeima*²⁶. Ji apgailėstavo, kad lietuvių mažai beliko San Paule, o tie, kurie buvo, pasak jos, jau *suamerikonėję*²⁷. 2001 metų laiške jos raštas, palyginti su anksčiau rašytais laiškais, buvo truputį pakitęs, kreivesnės raidės rodė, kad ranka jau ne taip tvirtai laiko rašiklį. Paskutiniaus savo gyvenimo metais H. Mošinskienė laiškų jau neberašė. Tai patvirtino ir jos sesers Irenos Didžiulytės Jurevičienės rašytas laiškas Račkaičiams²⁸.

H. Mošinskienė kartu su laiškais siuntė savo prisiminimus apie senelę L. Didžiulienę, kurie buvo panaudoti kaip faktografiniai šaltiniai anykštėnų rašytojų M. Telksnytės ir V. Račkaičio knygoje *Kaip lašas mariose...* (2004), o jos prisiminimai apie vaikystę skelbti almanache „Anykščiai: krašto kultūros istorijos puslapiai“²⁹.

IŠVADOS

Lietuvių kultūros ir visuomenės veikėjos, rašytojos, pedagogės H. Didžiulytės-Mošinskienės ir Anykščių krašto rašytojų M. Telksnytės ir V. Račkaičio

²⁴ MOŠINSKIENĖ. San Paulas, 1998, gruodžio 30 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.

²⁵ MOŠINSKIENĖ. San Paulas, 2001, lapkričio 10 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 2 lap.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Ten pat.

²⁸ 2003 m. gruodžio 20 d. laiške I. Jurevičienė rašė: *Halina jau turbūt nebepajėgia rašyti, nes jos dukrelė Liudvika susirašinėja su mano dukra Rūta-Marija interneto pagalba. Dabar tai patogus, greitas, modernus bendravimo būdas. Sesutė mano dar „nesena“, tik 92-jų metų, bet sūnui mirus, staiga nustojo rašyti ir bendrauti... Žr. JUREVIČIENĖ, Irena. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. Panevėžys, 2003, gruodžio 20 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.*

²⁹ DIDŽIULYTĖ-MOŠINSKIENĖ, Halina. Atsiminimai: Mūsų pirmoji žiema Griežionėlėse. *Anykščiai*, 1994, Nr. 7, p. 32–36.

korespondencijos tyrimas parodė išeivijoje gyvenusios lietuvių patriotiškumą, pastangas per knygą, spausdintą lietuvišką žodį išsaugoti ryšį su Lietuva, gimtąja kalba. Laiškų turinio analizė leido susipažinti su lietuviybės puoselėtojos H. Mošinskienės veikla, atskleidė jos rūpestį dėl 1918–1940 m. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpio nušvietimo išeivijos spaudoje bei knygose. Iš 23 tyrinėjamų laiškų 15-oje yra rašyta apie Nepriklausomą Lietuvą.

H. Mošinskienės laišakai ypatingi dėl kelių aspektų: korespondencija nebuvo privati, nes susirašinėjimų interesas viešas – tautietė siuntė laiškus anykštėnams rašytojams kaip išlikšančius tekstus su žinia Lietuvai apie gyvenimą išeivijoje bei jos gyvenimą Lietuvoje iki 1940 metų. Visi laišakai yra rankraščiai ir iki šiol nebuvo išsamiau tyrinėjami ar plačiau komentuojami.

Rašytojos laišakai turi informacinę ir istorinę vertę. Jie paliudijo kai kuriuos dar niekur neskelbtus tautietės gyvenimo faktus, leido nušviesti mažiau žinomas jos biografijos detales, atskleidė jos saviraiškos ypatumus. Epistolinis diskursas buvo palankus formuojant bendrą išeivijoje gyvenančios tautietės portretą.

H. Mošinskienės laiškų tyrimas galėtų būti aktualus naujosios kartos emigrantams. Jos laiškuose galima pamatyti žmogaus bandymą rasti savo vietą svečioje šalyje ir savo gyvenimą įprasminėti darbuose esant toli nuo Tėvynės.

Apibendrinant galima teigti, kad rašytojai likimas nebuvo palankus, jos kūrybinė veikla išeivijoje nebuvo palankiai įvertinta, tačiau tautietė visada jautė pareigą savo dvasios ir proto galias skirti Tėvynei Lietuvai ir savo visuomeninei veikla prisidėjo prie lietuviybės ir tautiškumo išsaugojimo išeivijoje.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. DIDŽIULYTĖ-MOŠINSKIENĖ, Halina. Atsiminimai: Mūsų pirmoji žiema Grižionėlėse. *Anykščiai*, 1994, Nr. 7, p. 32–36.
2. Halina MOŠINSKIENĖ. Iš *Anykštėnų biografijų žinynas* [interaktyvus]. Anykščiai [žiūrėta 2017 m. vasario 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=253>>.
3. JUREVIČIENĖ, Irena. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. Panevėžys, 2003, gruodžio 20 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.

4. MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 1990, kovo 16 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.
5. MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 1990, birželio 7 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 2 lap.
6. MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 1990, lapkričio 7 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 3 lap.
7. MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 1994, gegužės 15 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 2 lap.
8. MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 1994, liepos 24 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.
9. MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 1995, rugsėjo 14 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.
10. MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 1996, birželio 3 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 3 lap.
11. MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 1996, kovo 12 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.
12. MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 1996, kovo 26 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.
13. MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 1996, sausio 25 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.
14. MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 1997, liepos 20 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 2 lap.
15. MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 1998, gruodžio 30 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.
16. MOŠINSKIENĖ, Halina. *Laiškas Mildai ir Vygandui Račkaičiams*. San Paulas, 2001, lapkričio 10 d. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 2 lap.
17. TELKSNYTĖ, Milda. *Prisiminimai apie Haliną Didžiulytę-Mošinskienę* [rankaštis], 2016. AVB KDKS rankraštynas, f. 2. 1 lap.

THE THEME OF LITHUANIAN INDEPENDENCE IN THE LETTERS OF HALINA DIDŽIULYTĖ-MOŠINSKIENĖ TO THE WRITERS OF ANYKŠČIAI

AUDRONĖ BEREZAUSKIENĖ

SUMMARY

This article deals with the analysis of the correspondence between Lithuanian culture and society figure, educator and writer Halina Didžiulytė-Mošinskienė (1911–2004) and the writers, journalists and local lore historians Milda Telksnytė-Račkaitienė and Vygandas Račkaitis. The main source of the study is H. Didžiulytė-

Mošinskienė's letters written to the Anykščiai writers, which are preserved in the Department of Regional Documents and Local Lore History of the Anykščiai Regional Liudvika and Stanislovas Didžiuliai Public Library.

The article studies the activity of Halina Didžiulytė-Mošinskienė and presents the period of Independent Lithuania (1918–1940) reflected in the publications and books of Lithuanian immigrants. Halina Mošinskienė's letters not only showed some facts of her personal life but also revealed the distinctiveness of her expression. The epistle discourse was helpful in forming her portrait.

The letter study has revealed the patriotism of a well-educated person and her efforts in preserving the ties with Lithuania and the native tongue through books and publications. While living abroad, she devoted the energy of her mind and spirit to Lithuania. She contributed significantly to the preservation of Lithuanian language and culture.

Besides providing informational, documental and historical value, Halina Mošinskienė's letters were the connection with those who lived in Lithuania. The letters were a source of hope and strength for the people living far from their homeland. At the same time, these letters had documentary importance for those who stayed in Lithuania.